

Bålamöllan

Stockamöllan
Stockamöllan, Billinge socken, Eslövs kommun, Skåne län
Antikvarisk medverkan 2019
Henrik Borg och Victoria Hult

Titel: Bålamöllan
Författare: Henrik Borg och Victoria Hult
Kulturmiljörapport: 2019:40
Omslagsbild: Bålamöllan efter omfogning.
Upphovsrätt: Där inget annat är angivet, enligt Creative Commons licens CC BY

Innehållsförteckning

Inledning.....	2
Sammanfattning av utförda arbeten	2
Administrativa uppgifter	3
Genomförda arbeten	3
Fogning av tegelfasader	3
Korsvirkesdelen	4
Valvet	4
Stolpe vid kvarnhallen.....	4
Tak och bjälkar vid frontespis.....	5
Dokumentation under arbetets gång	5
Avvikelser från handlingar och tillhörande antikvariska ställningstaganden.....	5
Återstående åtgärder:	5
Bilder och ritningar.....	8
.....	8
.....	9
.....	10
.....	10
.....	11
.....	11
.....	12
.....	16
Referenser.....	23

Inledning

Bålamöllan är sedan år 2003 skyddad enligt lag som byggnadsminne. Under 2018 ansöktes tillstånd av Länsstyrelsen för:

- Byte av knäckt takbjälke i möllan.
- Förstärkning av takstolar.
- Översyn av och lagning av yttertak.
- Omfogning av tegelfasader samt lagning av murskada vid vattenintag.
- Antikvarisk medverkan.

Bålamöllan är troligen uppförd i slutet av 1600-talet på grunderna av en äldre medeltida mölla. De äldsta delarna finns i öster, invid ån och är uppförda i natursten. Väster om denna del finns tillbyggnader i korsvirke och längst i väster ligger delar uppförda i handslaget rött tegel från 1866.

Under 1900-talet lades taket om och under 2004 och 2005 renoverades och målades dörrar och taket målades om 2005.

Bålamöllan är i behov av utvändig och invändig restaurering, tegelfasaden har fogskador orsakade av erosion och murbin som lever i murbruket, tak och bjälkar är i behov av lagningar och bärande stolpar i kvarnhallen är knäckta. I anslutning till frontespisen på den sydöstra långsidan finns skador i bjälkarna som ligger upplagda med ändarna i murverket. Vidare är byggnaden i behov av en vård- och underhållsplan där man särskilt går igenom takstolar och bärande takkonstruktion tillsammans med timmerman inriktad på traditionellt hantverk och/eller konstruktör med god kännedom om traditionella takstolar.

Sammanfattning av utförda arbeten

- Fogning av tegelfasader, såväl omfogning med åsfog som foglagning med slätfog
- Omfogning och lagning av tegelfack
- Uppmurning och putsning av valv
- Uppstämning med stolpe vid knäckt bjälke
- Uppstämning av bjälklag och takkonstruktion

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsen dnr: 432-6189-2019 samt 434-31739-2018

Fastighet: Bålamöllan 1:3

Kommun: Eslöv

Arbetshandlingar: Offert avseende: Samuel Nilsson Bygg & Hantverk, BOGDANS ALLSERVICE

Fastighetsägare: J Wedelsbäcks dödsbo

Entreprenör: Samuel Nilsson Bygg & Hantverk, BOGDANS ALLSERVICE

Antikvarisk medverkan: Kulturen, Henrik Borg och Victoria Hult

Startdatum: September 2019

Slutbesiktning: 2019-10-24

Genomförda arbeten

Fogning av tegelfasader

Innan påbörjat arbete gjordes en prioriteringslista i samråd mellan fastighetsägare och antikvarisk medverkande som stämde av med Länsstyrelsen. Rörande fogningen ansågs den södra gaveln vara i störst behov av omfogning vilket utfördes. Gaveln vätter mot vägen och är mest synlig för förbipasserande, den är även mest omsorgsfullt utformad med lister, fönster och dekormurade partier. Släpljuset från söder kommer att förstärka upplevelsen under några av dagens timmar. Äldre befintligt murbruk togs bort med hjälp av fogfräs och borste för att sedan muras med lufthärdande kalkbruk och slutligen åsfog av lufthärdande kalkbruk. Till åsfogen användes fogslev av trä för att få fram formen och trycka till fogen. Södra gaveln är även mest utsatt från stänk och smuts från vägen som går direkt utanför, därför användes NHL 2 som murbruk och fog vid de mest utsatta partierna, som tegelband vid marknivå och utmed gesimsen samt fönster. Detta för extra motståndskraft.

Övriga tegelfasader ansågs inte ha samma prioritet som den sydvästra (ut mot vägen). Nordvästra och sydöstra fasaderna hade även dom skador i murbruket orsakade av murbina men var i det stora hela mer intakta. Till foglagningarna beslutades det i samråd med Länsstyrelsen och fastighetsägare att slätfog skulle utföras på de ställen där ny fog behövdes.

Aktuellt murbruk och fog rensades med fogfräs och borste och berörda delar slätfogades med lufthärdande kalkbruk. Befintlig fog som bedömdes som god behölls.

Korsvirkesdelen

Vid korsvirkesdelen hade stora delar av tegelfacken släppt mellan fack och timra. Det handslagna teglet var fogat med cementhaltigt bruk. Troligen är skadan ett resultat av rörelser mellan de olika materialen, något som förvärrats av att murbruket är för hårt och saknar all flexibilitet.

Berörda fack stabiliserades med spik i sidled och facken och fogarna fogades med lufthärdande kalkbruk.

Valvet

Vid valvet knackades cementhaltigt bruk bort från stenvallen och valvskadan lagades med återanvänt handslaget rött tegel från Bålamöllan med NHL 5.

Stolpe vid kvarnhallen

Vid timmerbjälkarna i kvarnhallen (korsvirkesdelen) finns brott på flera ställen. Området bärs upp av profilerade, fasade och hyvlade stolpar samt en handbilad stolpe, uppsatt i senare tid. Det är okänt när den tillkom, men den bär upp vikten från bjälkarna. För att stabilisera sattes ytterligare en stolpe, återanvänd från en annan konstruktion, med urtag. Stolpen har alltså inget historiskt samband med Bålamöllan. Stolpen grovbyggdes för hand för att efterlikna den andra sentida stolpen och har samma dimensioner. För att få bäring på båda bjälkarna sattes stolpen upp med viktfördelare. Stolpen sattes på fast mark under golvet, den andra, sentida stolpen var fastgjuten av cement. Golvet nedan togs bort så att stolpen kunde stå på fast grund. Vid borttagandet noterades stenar under i form av blandad natursten som utfyllnadsmaterial. Stolpen ställdes sedan stabilt på stengrunden.

Tak och bjälkar vid frontespis

Vid frontespisen på den sydöstra långsidan har takstolen glidit ur sitt läge samt en avvaxling har glidit ur läge och en sparre har sjunkit cirka 40 centimeter. Åtskilliga sparrar har förstärkts i nederdel, andra har salats på för att kompensera de sjunkna delarna. Skadan lägger hög belastning på bjälkarna som ligger med änden i murverket. För att säkra upp detta stämpades bjälkarna vid entré och vindsbjälklaget tillfälligt upp, innan en större besiktning och fler åtgärder kan utföras. För stämpningen användes äldre, handbilade stockar av furu för att få bäring på mittbjälken vid entréplan, precis innanför dörren. På ovanvåningen stämpades vindsbjälklaget upp med tre stolpar av furu i mindre dimension än nedanvåningen. Åtgärden anses endast vara tillfällig men avsedd att bromsa fortsatt sjunkande av takstolen och därmed säkerställa ett fungerande tak.

Dokumentation under arbetets gång

Bålamöllans fogar var svårt vittrade på samtliga fasader och angripna av murbin som huserade i murbruket. På sina ställen var åsfog synlig på samtliga tegelfasader (ej korsvirkesdelen), men på många ställen var fogen eroderad eller uppäten av hyresgästerna (murbina).

Under fogning av södra gaveln lyftes fönsterskyddet av masonit och träram bort och träfönster noterades bakom, de var målade i samma varma ljusgrå kulör som dörrar.

Vid uppsättning av stolpe behövdes ett urtag göras i befintligt brädgolv i den omfattning som behövdes för att stolpen kunde stå på stabil grund. Grunden visade sig vara utfyllnadsmaterial i form av blandad natursten.

Avvikelser från handlingar och tillhörande antikvariska ställningstaganden

Återstående åtgärder:

Lagning av trösklar

Offerbräda vid dörren vid korsvirkesdelen

Målning av dörrar och fönster

Uppsättning av informationsskylt och staket för att hindra intrång

Antikvariska ställningstaganden

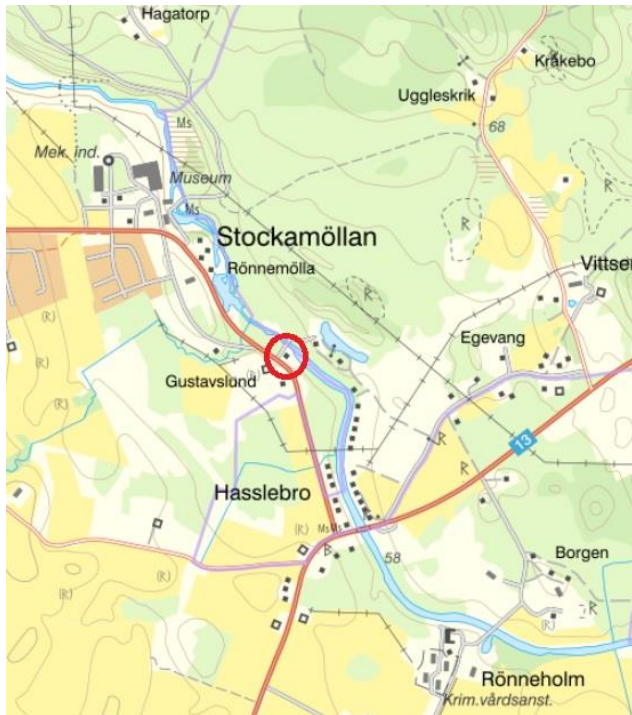
I samråd mellan fastighetsägaren, timmerman, Länsstyrelsen och antikvarisk medverkande togs beslut att omfördela prioritering inom projektet gällande timmerlagningar. Bjälkskadorna i murverket vid frontespisen vid den sydöstra långsidan säkrades genom stämp då genomgång tillsammans med timmerman visade att takstolen ovanför glidit ur sitt läge samt att en sparre ovanför frontespisen har sjunkit och vilket ledde till hög belastning på murverket vid frontespisen. För att säkra detta stämpades tak och stolpe på båda våningar. Nästa steg är att lyfta taket och byta ut de skadade delarna i den bärande konstruktionen. För att få en helhetssyn över byggnadens takkonstruktion och takstolar rekommenderas det från antikvarisk medverkande att en mer omfattande och inriktad underhållsplan tas fram med särskild betoning på Bålamöllans tak och bärande takkonstruktioner. De åtgärder som i detta skeende utfördes anses endast vara tillfälliga, och för att inrikta framtida åtgärdsförslag är det väsentligt att en vård- och underhållsplan tas fram för säkerställande av bygganden och bevarandet för framtiden. Innan en besiktning kan ske är det väsentligt att lägga ut skivor på brädgolvet på bjälklaget på ovanvåningen för viktfordelning.

Bjälken vid kvarnhallen ansågs vara av äldre ursprung och har även i senare tid stämpats upp med pelare. Bjälken har ett brott och är knäckt, troligtvis är skadan äldre, möjligtvis orsakad av en äldre vattenläcka. I samråd med berörda beslutades det om att inte ersätta skadan med nytt virke utan att stämpa upp bjälken med ytterligare en stolpe, en metod som tidigare utförts vid den berörda delen. Byggnaden har många tidslager och det är viktigt att i den mån det går behålla så mycket som möjligt av den ursprungliga byggnadstekniken och virke.

I samråd med fastighetsägaren, antikvarisk medverkan och Länsstyrelsen togs även beslutet att omfördela fogningsarbetet. Åsfog utfördes på den sydvästra gaveln medan slätfog utfördes på andra berörda fasader. Att utföra en åsfog är tidskrävande och för att fogarna skulle bli färdigställda inom tidsramen för arbetet valdes den sydvästra gaveln ut att utföras med åsfog. Gaveln är mest synlig från vägen med dekorativa liséner och gesims som gör att fogen lämpar sig bäst där. Slätfog utfördes på övriga fasader och befintliga rester av åsfogar behölls. Vid foglagning på nordvästra och sydöstra fasaden fogades endast berörda partier, där det ansågs mest lämpligt med nytt murbruk och ny fog och där murbina gjort mest skada.

I samband med arbetet vid Bålamöllan skedde två inbrott där material, utrustning och ställningar försvann och ledde till förseningar av arbetet.

Bilder och ritningar

Karta över del av Eslövs kommun. Bålamöllan inringat.

Karta över Bålamöllan.

Före åtgärder. Sydvästra sidan, frontespisen, fogen är det aktuella.

Före åtgärder. Sydvästra sidan, frontespisen, fogen är det aktuella.

Under åtgärder. Ställning sattes upp och fogarna rensades från gammalt bruk.

Under åtgärd. Provfogning med åsfog som granskades av antikvariskt medverkande. Provfog utfördes på nordvästra sidan.

Under åtgärd. Sydvästra gaveln fogas med åsfog.

Under åtgärd. Fogen är det akutella.

Efter åtgärd: fogen är den aktuella.

Efter åtgärd: Åsfog.

Före åtgärd. Sydöstra sidan. Fogen är det aktuella.

Efter åtgärd. Sydöstra sidan. Fogen är det aktuella. Foglagning utfördes på särskilt åtgångna partier. Slätfog utfördes.

Före åtgärd. Nordvästra sidan. Fogen är det aktuella

Under åtgärd: Foglagning utfördes på särskilt åtgångna partier. Slätfog utfördes.

Före åtgärd. Västra sidan. Tegelfacken under brädluckorna är det aktuella.

Före åtgärd. Cementmurbruk och släpp mellan fack och timmra i korsvirkesdelen.

Efter åtgärd: Facken fogades med slätfog.

Efter åtgärd. Lös cement togs bort utan att skada tegelstenar och facket säkrades i sidled med spik och fogades med lufthärdande bruk.

Efter åtgärd. Lös cement togs bort utan att skada tegelstenar och facket säkrades i sidled med spik och fogades med lufthärdande bruk.

Före åtgärd. Cementlagning och skador i tegelvalv vid sydöstra fasaden.

Före åtgärd. Skada på valv vid sydöstra fasaden.

Efter åtgärd. Cementbruket togs bort och valvet murades med handslaget rött tegel från Bålamöllan och kalkbruk NHL 5.

Före åtgärd. Brott på bjälke som stabiliseras upp med en i senare tid uppsatt pelare.

Efter åtgärd: Uppsättning av stolpe för att säkra konstruktionen. Urtag i brädgolv utfördes så stolpen kan stå på stabil grund.

Före åtgärd. Skador på bjälkar lagda i muren. Entrén vid sydöstra fasaden.

Efter åtgärd. Bjälkar stämpades upp med handbilade, äldre stolpar.

Efter åtgärd: Vindbjälklaget och takstolar stämpades upp med äldre, handbilade stolpar. Bilden visar hur en avvaxling glidit ur sitt läge och hur en spare i nederkant förstärkts

Referenser

Regionmuseet Kristianstad/ Landsantikvarien i Skåne: Byggnadsminnesutredning rapport 2002:69

Jimmy Juhlin Alftberg & Henrik Borg

Kulturen, Åtgärdsförslag *Bålamöllans kvarn* 2019-05-03 Henrik Borg & Victoria Hult